

MAHALLIY VAKILLIK ORGANLARINING NAZORAT FAOLIYATI TUSHUNCHASI, MAQSAD VA VAZIFALARI

Shukurov Dilshod Shokir o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti

Ommaviy axborot vositalari huquqi yo‘nalishi magistranti

E-mail: dilshodshukurov@gmail.com

Annotatsiya: Dunyoning eng rivojlangan mamlakatlari tajribasidan ma’lumki, boshqaruv vakolatlarining markaziy organlardan mahalliy organlar zimmasiga o‘tkazilishi demokratiya qaror topishining zaruriy shartlaridan biri hisoblanadi. Xususan, quyi ma’muriy bo‘g‘inlarda xalq o‘zi saylab qo‘ygan vakillar tomonidan mahalliy boshqaruvning amalga oshirilishi va nazorat qilinishi eng adolatli va demokratik tamoyillarga to‘liq mos keladi. Mazkur tezisda mahalliy vakillik organlarining nazorat faoliyati, uning maqsad hamda vazifalari atroflicha tahlil qilingan. Tezisda tahlil qilingan ma’lumotlardan mahalliy vakillik organlarining nazorat faoliyatiga doir ilmiy ishlarda foydalanish mumkin.

Kalit so‘zlar: mahalliy boshqaruv, mahalliy vakillik organlari, siyosiy partiyalar, xalq deputatlari Kengashi, nazorat faoliyati.

CONCEPT, GOALS AND OBJECTIVES OF LOCAL REPRESENTATIVE BODIES

Annotation: The experience of the most developed countries of the world shows that the transfer of power from central to local authorities is one of the prerequisites for democracy. In particular, the exercise and control of local government by elected representatives at the lower levels of government is fully in line with the most just and democratic principles. This thesis provides a detailed analysis of the control activities

of local representative bodies, its goals and objectives. The information analyzed in the thesis can be used in scientific work on the control activities of local representative bodies.

Keywords: local government, local representative bodies, political parties, the Council of People's Deputies, oversight activities.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, davlat hokimiyati manbaiy bevosita xalq bo'lgandagina, boshqaruv demokratik va qonuniy ruhda faoliyat yuritadi. Mazkur tamoyil mahalliy boshqaruvga ham to'g'ridan-to'g'ri aloqadordir. Mahalliy davlat hokimiyatida xalq o'z vakillari orqali, ya'ni mahalliy vakillik organlari orqali boshqaruvni amalga oshirsa, huquqiy demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurish asoslari chuqurroq ildiz otadi.

Mahalliy vakillik organlari tushunchasi fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishdagi ishtirokining vakillik shakli ma'nosida qo'llaniladi. Ushbu organlarning vakillik xususiyati ularning saylov yo'li bilan tashkil etilishi, masalalar jamoa tomonidan erkin muhokama asosida hal qilinishidan, oshkoralikdan, davlat hokimiyati va boshqaruv organlari, ular saylaydigan, tasdiqlaydigan yoki tayinlaydigan mansabdor shaxslar vakillik organi oldida mas'ul bo'lishidan va hisob berib turishidan, qonuniylikdan, fuqarolarni davlat ishlarini boshqarish ishiga keng ko'lamda jalb etishidan, jamoatchilik fikrini doimo hisobga olishidan iborat³⁰.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mahalliy davlat hokimiyatini tizimiga alohida hamda boshqa davlat konstitutsiyalaridan farqli tarzda yondashilgan, O'zbekiston Konstitutsiyasida mahalliy davlat hokimiyati organlari tizimi fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari tizimidan alohida qilib belgilangan. Faqat O'zbekiston Konstitutsiyasidagina mahalliy davlat hokimiyati degan tushuncha qo'llanilgan. Chunonchi, Qozog'iston Konstitutsiyasida “Davlatning hududiy tuzilishi va o'zini-o'zi boshqaruv”, Belorussiya Konstitutsiyasida “Mahalliy boshqaruv va o'zini-o'zi boshqaruv”, Qirg'iziston, Rossiya va Estoniya Konstitutsiyalarida

³⁰ O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

“Mahalliy boshqaruv”, Turkmaniston Konstitutsiyasida esa “Mahalliy ijro hokimiyati” alohida, “Mahalliy boshqaruv” alohida boblarda aks ettirilgan. Shunday qilib, O‘zbekiston Respublikasi mazkur masalada boshqaruvning o‘ziga xos yo‘lidan foydalangan.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida alohida XXI bob “Mahalliy davlat hokimiyati asoslari”ga bag‘ishlangan. Konstitutsiyamizning 99-moddasida “Viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga bo‘ysunadigan shaharlardan tashqari) hokimlar boshchilik qiladigan xalq deputatlari Kengashlari hokimiyatning vakillik organlari bo‘lib, ular davlat va fuqarolarning manfaatlarini ko‘zlab o‘z vakolatlariga taalluqli masalalarni hal etadilar”³¹ – deb mustahkamlab qo‘yilgan. Xuddi mana shu norma viloyat, tuman, shahar xalq deputatlari kengashlari mahalliy vakillik organlari ekanligining konstitutsiyaviy asosidir. Shuningdek, bu norma O‘zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi Qonunning 1-moddasida ham o‘z aksini topgan. Ya‘ni: “viloyatlar, tumanlar va shaharlarda (tumanga bo‘ysunadigan shaharlardan tashqari) xalq deputatlari Kengashlari davlat hokimiyatining vakillik organlaridir”³² – degan norma belgilangan.

Xalq deputatlari Kengashi va hokim viloyat, tuman va shahar uchun umumiy bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish vazifalari amalga oshirilishini, joylarda qonunlar, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va Vazirlar Mahkamasi qabul qilgan hujjatlar, yuqori turuvchi xalq deputatlari Kengashlari va hokimlar qarorlarining ijrosini, O‘zbekiston Respublikasi davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari bilan fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari o‘rtasidagi aloqalarni, aholini viloyat, tuman va shaharni boshqarishga jalb etishni ta‘minlaydi³³.

Mahalliy vakillik organlarini shakllantirishda siyosiy partiyalarning o‘rni hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xususan, bu borada taniqli olim M.A.Lipchanskayaning fikriga ko‘ra, mahalliy davlat hokimiyat organlari faoliyatini tashkil etishda siyosiy

³¹ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi -2021. Lex.uz

³² O‘zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi 02.09.1993-yildagi 913-XII-sonli Qonuni

³³ O‘zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi 02.09.1993-yildagi 913-XII-sonli Qonuni

partiyalar muhim rol o‘ynaydi, normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqishda ishtirok etadi³⁴.

V.Meytusning tadqiqotlarida esa, siyosiy partiyalar mahalliy hokimiyat organlari kabi demokratik tizimning muhim elementi ekanligi alohida e‘tirof etilgan³⁵.

Dunyoning ba‘zi mamlakatlari siyosiy hayotiga e‘tibor bersak, mahalliy hokimiyat organlarining faoliyati milliy saylov jarayoni bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rishimiz mumkin. Chunonchi, Isroilda mahalliy va markaziy hokimiyat organlari o‘rtasidagi munosabatlarining xarakteri aynan saylov natijalari bilan bog‘liq holda ro‘yobga chiqadi³⁶.

Hozirgi vaqtda xorijiy mamlakatlarda faoliyatda bo‘lgan siyosiy partiyalarning sonini tadqiq etadigan bo‘lsak, ular Turkiyada 83 ta, Rossiyada 64 ta, Braziliyada 34 ta, Moldovada 26 ta, Yaponiya va Belgiyada 13 ta, Avstriya, Shveysariya, Qozog‘iston va Tojikistonda 7 ta, Kanadada 6 ta partiya ro‘yxatdan o‘tkazilgan bo‘lsa ham, Rossiyada faol partiyalar soni 6 ta (umumiy soni 64 ta edi), Turkiyada 13 ta (umumiy soni 83 ta edi), AQShda 4 tani tashkil etishi alohida diqqatga sazovor³⁷.

O‘zbekiston Respublikasida bu sohadagi islohotlarni jadallashtirish maqsadida qabul qilingan “Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to‘g‘risida”gi Konstitutsiyaviy qonun eng yirik qadamlardan biri bo‘ldi. Mazkur qonun asosida viloyat va Toshkent shahar hokimi nomzodlari O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tegishli xalq deputatlari Kengashlaridagi partiya guruhlarining har biri bilan maslahatlashuvlar o‘tkazilganidan keyin xalq deputatlari viloyat va Toshkent shahar Kengashiga tasdiqlash uchun taqdim etilishi belgilandi. Tegishli xalq

³⁴ Липчанская М.А., Волкова М.С. Принципы и основы правового регулирования государственно-партийного взаимодействия в современной России // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2015. – № 1 (102). –С.147.

³⁵ Мейтус В., Мейтус В. Политическая партия: стратегия и управление. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – С.9.

³⁶ Vinarski-Peretz, H., & Kidron, A. The shadow dance of political climate: Engagement in political behavior in local government authorities // European Management Journal. 2018. –P.1.

³⁷ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/315.html> (ma'lumot AQShning milliy baza materiallari tahlili asosida berilgan).

deputatlari Kengashi deputatlari umumiy sonining ko‘pchilik ovozini olgan viloyat va Toshkent shahar hokimi nomzodi tasdiqlangan sanaladi³⁸.

Shuningdek, mana shu norma O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyulda qabul qilingan SQ-360-IV-sonli “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining namunaviy reglamenti hamda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining doimiy komissiyalari to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida” qarorida ham mustahkamlab qo‘yilgan. Ya’ni Senat qarorining beshinchi bobida Viloyat (Toshkent shahar) hokimi — mahalliy Kengash rahbarini tasdiqlash tartibi, oltinchi bobida esa Tuman (shahar) hokimi — mahalliy Kengash rahbarini tasdiqlash tartibi atroflicha tartibga solingan³⁹.

Unga muvofiq, Viloyat (Toshkent shahar) hokimi — mahalliy Kengash rahbarining nomzodi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan mahalliy Kengashdagi partiya guruhlarining har biri bilan maslahatlashuvlar o‘tkazilganidan so‘ng xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashiga tasdiqlash uchun taqdim etiladi. Nomzodni tasdiqlash to‘g‘risidagi masalani xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan taqdimnoma kiritilgan kundan e’tiboran uch kun ichida ko‘rib chiqadi⁴⁰.

Viloyat (Toshkent shahar) hokimi — mahalliy Kengash rahbari lavozimiga nomzodga deputatlarning savollariga javob berish uchun 30 daqiqagacha vaqt ajratiladi. Nomzodni sessiyada muhokama qilish uchun 20 daqiqagacha vaqt ajratiladi. Nomzodini tasdiqlash yoki rad etish to‘g‘risidagi qarori ochiq ovoz berish yo‘li bilan qabul qilinib, kechi bilan uch kun ichida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga yuboriladi. Xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashi deputatlari umumiy

³⁸ O‘zbekiston Respublikasining 2007-yil 11-apreldagi “Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to‘g‘risida”gi Konstitusiyaviy qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2007-y., 15-son, 151-modda; Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi – www.lex.uz, 05.09.2019 y., 03/19/563/3685-son.

³⁹ O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyuldagi SQ-360-IV-sonli “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining namunaviy reglamenti hamda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining doimiy komissiyalari to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida” qarori

⁴⁰ O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyuldagi SQ-360-IV-sonli “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining namunaviy reglamenti hamda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining doimiy komissiyalari to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida” qarori

sonining ko‘pchilik ovozini olgan viloyat (Toshkent shahar) hokimi — mahalliy Kengash rahbarining nomzodi tasdiqlangan hisoblanadi⁴¹.

Agar ovoz berish vaqtida nomzodlar deputatlar umumiy sonining ko‘pchilik ovozini ololmasa, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti mazkur lavozimga nomzodlarni partiya guruhleri bilan qo‘shimcha maslahatlashuvlar o‘tkazganidan so‘ng bir oy ichida yana ikki marta taqdim etish huquqiga ega. Xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashi taqdim etilgan nomzodlarni uch marta rad etgan taqdirda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti viloyat (Toshkent shahar) hokimi vazifasini bajaruvchini tayinlash, xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashini tarqatib yuborish huquqiga ega. Bunda xalq deputatlari viloyat (Toshkent shahar) Kengashiga saylov tarqatib yuborish to‘g‘risida qaror qabul qilingan kundan e‘tiboran uch oy ichida o‘tkaziladi⁴².

E.S.Shugrina mahalliy davlat hokimiyat organlarining asosiy xususiyatlariga to‘xtalib o‘tar ekan, bu xususiyatlar sifatida quyidagilarni qayd etadi:

Birinchidan, mahalliy davlat hokimiyati – konstitutsiya doirasida belgilangan davlat hokimiyati hisoblanadi;

Ikkinchidan, mahalliy miqyosda davlat hokimiyatini amalga oshiradi;

Uchinchidan, mahalliy davlat hokimiyat organlari byudjeti, munitsipial shaklda mustaqil moddiy va moliyaviy asosga ega⁴³.

2014-yilda bo‘lib o‘tgan mahalliy xalq deputatlar kengashlarining saylov natijalari ko‘ra, tuman, shahar, viloyat, Toshkent shahar xalq deputatlari Kengashlari va Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi deputatlarining 2300 nafari O‘zXDP, 2250 nafari - O‘zLiDeP, 1077 tasi – Milliy tiklanish DP va 431 tasi – Adolat SDP vakillaridir⁴⁴.

⁴¹ O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyuldagi SQ-360-IV-sonli “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining namunaviy reglamenti hamda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining doimiy komissiyalari to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida” qarori

⁴² O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 31-iyuldagi SQ-360-IV-sonli “Xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining namunaviy reglamenti hamda xalq deputatlari viloyat, tuman, shahar Kengashining doimiy komissiyalari to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida” qarori

⁴³ Шугрина Е.С. Муниципальное право. М.: Проспект. 2004. С. 4–5.

⁴⁴ <https://uzanalytics.com/siyosat/3225/>.

2017-yil 24-dekabrda Toshkent shahar xalq deputatlari tuman Kengashlariga o‘tkazilgan saylov natijalariga binoan siyosiy partiyalardan jami 278 (84,2 foiz) nafar deputat va fuqarolarning o‘zini-o‘zi boshqarish organlari tomonidan esa 52 (15,8 foiz) nafar nomzod deputatlik o‘rinlarini egallashga muvaffaq bo‘lgan⁴⁵.

Aynan shu masalada davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev alohida ta'kidlab o‘tganlaridek, “siyosiy partiyalar hokimiyat uchun kurashish huquqiga ega. Lekin shunga qaramasdan, ular o‘rtasida raqobat, fikrlar, pozitsiyalar xilma-xilligi mutlaqo sezilmayapti”⁴⁶.

Sh.Mamadaliyev partiyalarning ommaviylashmaganligi, saylovchilar orasida yetarli darajada obro‘-e’tibor qozonmayotganligining asosiy sabablari deya quyidagilarni sanab o‘tadi:

- partiyalar siyosiy mafkurasining yetarli darajada shakllanmaganligi;
- partiyalar matbuotidagi siyosiy qiyofaning noaniqligi, respublika va jahonda sodir bo‘layotgan voqealarning O‘zbekiston nuqtai nazaridan yetarli darajada sharhlanmayotganligi, partiyalarning fuqarolar siyosiy madaniyatini shakllantirishga kam e’tibor qaratayotganligi;
- O‘zbekiston fuqarolari o‘zlarining siyosiy huquqlarini yetarlicha anglab yetmaganliklari, siyosiy faollikning yetishmasligi;
- partiya, fuqarolarning siyosiy huquqlarini amalga oshirishga ko‘mak beruvchi fanning zamon talab va ehtiyojlaridan orqada qolayotganligi va boshqalar⁴⁷.

Mazkur muammolarning yechimi aholi huquqiy ongi va madaniyatining o‘sishi, siyosiy partiyalar faoliyatining kuchayishi hamda mahalliy vakillik organlari faoliyatida ularning ishtirokini tubdan takomillashtirish zarur.

Shundan xulosa qilishimiz mumkinki, yurtimizda faoliyat yuritayotgan beshta siyosiy partiya o‘rtasida bo‘layotgan raqobat hamda ularning mahalliy vakillik organlarini tashkil etishdagi ishtirokini tahlil qilish mahlliy vakillik organlari

⁴⁵ Yangibayev A. Siyosiy partiyalarning davlat hokimiyati vakillik organlarini shakllantirishda va ularning faoliyatida ishtirok etishi // Yuridik fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ... diss. avtoref. –T., 2019. – B.15.

⁴⁶ Mirziyoyev Sh.M. Parlamentimiz haqiqiy demokratiya maktabiga aylanishi, islohotlarning tashabbuskori va asosiy ijrochisi bo‘lishi kerak // Xalq so‘zi. – 2017-y. 13-iyul.

⁴⁷ Mamadaliev Sh. O‘zbekiston siyosiy partiyalari: shakllanish jarayonlari va rivojlanish istiqbollari. –T.: O‘zR IIV Akademiyasi, 2004. – B.27.

tomonidan hokim faoliyatini nazorat qilishda hal qiluvchi omillardan biri ekanligini va nazoratni kuchaytirish uchun siyosiy partiyalar tomonidan o‘z dasturiy vazifalarini belgilashda ko‘plab ishlarni amalga oshirish zarurligini yaqqol tasdiqlab turibdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi -2021. Lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi “Mahalliy davlat hokimiyati to‘g‘risida”gi 02.09.1993-yildagi 913-XII-sonli Qonuni
4. Липчанская М.А., Волкова М.С. Принципы и основы правового регулирования государственно-партийного взаимодействия в современной России // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2015. – № 1 (102). –С.147.
5. Мейтус В., Мейтус В. Политическая партия: стратегия и управление. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – С.9.
6. Vinarski-Peretz, H., & Kidron, A. The shadow dance of political climate: Engagement in political behavior in local government authorities // European Management Journal. 2018. –P.1.
7. O‘zbekiston Respublikasining 2007-yil 11-apreldagi “Davlat boshqaruvini yangilash va yanada demokratlashtirish hamda mamlakatni modernizatsiya qilishda siyosiy partiyalarning rolini kuchaytirish to‘g‘risida”gi Konstitusiyaviy qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2007-y., 15-son, 151-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi – www.lex.uz, 05.09.2019 y., 03/19/563/3685-son.